UOT 94(479.24); UOT 32:93/94

HƏVVA ORUCOVA
Bakı Dövlət Universitetinin
"Beynəlxalq münasibətlər" kafedrasının doktorantı
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-8384-7108
havva.orucova@bsu.edu.az

PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN DÖVLƏT QURUCULUĞU VƏ İNKİŞAF STRATEGİYASI

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/110/199-206

Bu məqalədə Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi strategiyasının əsasları və onun müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilməsi elmi əsaslarla təhlil olunur. Əsas diqqət, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strateji kursun çağdaş dövrdə məntiqi davamı kimi dəyərləndirilən dövlət quruculuğu fəlsəfəsinə yönəlmişdir. Prezident İlham Əliyev bu kursu zamanın tələblərinə uyğun şəkildə modernləşdirərək milli maraqlara əsaslanan çevik və nəticəyönlü idarəetmə modeli formalaşdırmışdır. Tədqiqat çərçivəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, institusional islahatlar, iqtisadiyyatın neft amilindən asılılığının azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişafı kimi mühüm istiqamətlər elmi metodlarla araşdırılmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycanın beynəlxalq arenada mövqeyinin möhkəmləndirilməsi, çoxtərəfli diplomatik fəallıq və regional güc statusunun təmin olunması kimi məsələlər də bu strateji idarəetmə konsepsiyasının əsas nəticələri kimi dəyərləndirilmişdir.

Açar sözlər: İlham Əliyev, dövlət quruculuğu, Heydər Əliyev irsi, qanunvericilik, iqtisadiyyat, diversifikasiya, xarici siyasət.

Giriş. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin qorunması və davamlı şəkildə möhkəmləndirilməsi, ölkənin sosial-iqtisadi rifahının yüksəldilməsi və beynəlxalq müstəvidə milli maraqlara əsaslanan aktiv mövqe sərgilənməsi, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan dövlət siyasətinin strateji və sistemli istiqamətlərini təşkil edir. Bu siyasət öz mahiyyətinə görə, yalnız mövcud problemlərə reaksiya vermək məqsədi daşımır, eyni zamanda uzunmüddətli inkişafın təmin olunmasına yönəlmiş elmi cəhətdən əsaslandırılmış dövlət idarəçiliyi modelinin tətbiqi ilə xarakterizə olunur. Bu modelin ideya-mənəvi və konseptual baza nöqtəsi isə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin əsası qoyduğu milli dövlətçilik strategiyasıdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən 1993-cü ildən etibarən həyata keçirilən və Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin təhlükəsizlik, sabitlik və iqtisadi dayanıqlılıq əsasında qurulmasını nəzərdə tutan dövlət quruculuğu fəlsəfəsi, Prezident İlham Əliyevin siyasi fəaliyyəti dövründə yeni mərhələyə keçmiş və çağdaş dövrün qlobal və regional çağırışlarına uyğun formada yenidən təhlil edilərək inkişaf etdirilmişdir. Prezident İlham Əliyev hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən etibarən bəyan etdiyi kimi, Heydər Əliyev yolunun davam etdirilməsini prioritet məsələ olaraq qəbul etmiş və bunu konkret siyasi, iqtisadi və sosial qərarlarla gerçəkləşdirmişdir. Bu baxımdan, dövlətin idarə olunması yalnız administrativ strukturun funksionallığı ilə deyil, həm də milli ideya ilə təchiz olunmuş strateji baxışla formalaşdırılmışdır.

Bu strategiyanın əsasını təşkil edən konsepsiya yalnız siyasi rəhbərlik səviyyəsində idarəçilik təcrübəsi ilə deyil, həm də dövlətin əsas sütunlarının – qanunvericilik, iqtisadiyyat, diplomatiya və sosial siyasətin bütövlükdə yenilənməsi və dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması ilə izah olunur. Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi modelində əsas diqqət milli suverenliyin qorunması, vətəndaş rifahının artırılması, hüququn aliliyi prinsipinin təmin olunması və idarəetmədə şəffaflığın, səmərəliliyin yüksəldilməsi kimi elementlər üzərində cəmlənmişdir. Bu çərçivədə həyata keçirilən çoxsaylı islahatlar dövlətin funksional imkanlarını artırmaqla yanaşı, onun sosial və beynəlxalq legitimliyini də gücləndirmişdir.

Bu məqalədə Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi və inkişaf strategiyası dörd əsas istiqamət üzrə təhlil olunur: birincisi, hüquqi və institusional əsasların möhkəmləndirilməsi yolu ilə dövlət

idarəçiliyinin effektivliyinin artırılması; ikincisi, iqtisadiyyatın təkcə neft sektoru ilə məhdudlaşmaması üçün diversifikasiya siyasətinin aparılması və postneft dövrünə hazırlıq istiqamətində struktur islahatların həyata keçirilməsi; üçüncüsü, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə balanslaşdırılmış, çoxtərəfli və ikitərəfli münasibətlər üzərində qurulmuş xarici siyasət strategiyası ilə regional və qlobal miqyasda nüfuzunun artırılması; və nəhayət, dördüncüsü, milli maraqlara əsaslanan, xalqın maraqlarını və tarixi kimliyini mərkəzə alan bir inkişaf modelinin formalaşdırılması və sistemli tətbiqi. Bu istiqamətlərin hər biri müstəqil şəkildə öyrənildikdə belə, Azərbaycan Respublikasının son illərdə əldə etdiyi uğurların və artan beynəlxalq nüfuzunun arxasında məhz planlı və ardıcıl bir dövlət strategiyasının dayandığını sübut edir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında reallaşdırılan bu konsepsiya, Azərbaycanı regionda sabitliyin dayağına çevirmiş, eyni zamanda milli dövlətçiliyin çağdaş təzahür forması kimi akademik dairələrdə tədqiq edilən mühüm bir model halını almışdır.

Heydər Əliyev irsinin davamı və konsepsiyanın mahiyyəti. Prezident İlham Əliyev siyasi fəaliyyətində və dövlət idarəçiliyi praktikasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi dövlətçilik konsepsiyasını əsas strateji xətt kimi qəbul etmiş və onu müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf etdirmişdir. Heydər Əliyev irsi Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, dövlət institutlarını gücləndirmək, vətəndaş cəmiyyəti qurmaq və milli maraqlar əsasında daxili və xarici siyasət yürütmək kimi fundamental istiqamətləri əhatə edirdi. Bu irs, eyni zamanda, dövlət idarəetməsində milli-mənəvi dəyərlərə söykənən, tarixi yaddaşa əsaslanan, lakin modern texnokratik yanaşmalardan da istifadə edən çevik və realist bir strategiyanın formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Prezident İlham Əliyev 2003-cü ildə ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildiyi zaman verdiyi çıxışında açıq şəkildə bəyan etmişdi ki, onun başlıca məqsədi Heydər Əliyev siyasətinin davam və inkişaf etdirilməsi olacaqdır. Bu çıxış təkcə siyasi ritorika səviyyəsində qalmamış, sonrakı illərdə həyata keçirilən struktur islahatları, idarəetmədə şəffaflıq, səmərəlilik və məsuliyyət prinsiplərinin tətbiqi, sosial rifahın artırılması və iqtisadi modernləşmə sahəsində atılan sistemli addımlar vasitəsilə konkret və praktiki məzmun qazanmışdır. İlham Əliyev üçün dövlətçiliyin əsas sütunlarını qorumaqla yanaşı, bu sütunları möhkəmləndirmək və dövrün reallıqları fonunda çevik şəkildə transformasiya etmək əsas idarəetmə fəlsəfəsinə çevrilmişdir.

Bu kontekstdə İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə həyata keçirilən siyasi və institusional islahatlar Heydər Əliyevin qoyduğu təməl prinsiplərə istinad etməklə bərabər, həmin prinsiplərin XXI əsrin çağırışlarına uyğun yenidən şərh edilməsini və tətbiq sahəsinin genişləndirilməsini təmin etmişdir. Heydər Əliyevin "Dövlət hər şeydən üstündür" fikrini əsas götürən İlham Əliyev, dövlətin güclü, dayanıqlı və xalqın rifahına xidmət edən bir qurum kimi fəaliyyət göstərməsi üçün idarəetmənin bütün səviyyələrində sistemli və mərhələli islahatlar həyata keçirmişdir. Bu islahatlar yalnız idarəetmə aparatının optimallaşdırılması ilə məhdudlaşmamış, həmçinin ictimai xidmətlərin əlçatanlığının və keyfiyyətinin artırılması, e-idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi və sosial ədalətin bərpası kimi sahələri də əhatə etmişdir.

Eyni zamanda, İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi irsinin mahiyyətini sadəcə keçmişin qorunması kimi deyil, həm də gələcəyin inşası üçün istifadə ediləcək dinamik bir idarəetmə resursu kimi dəyərləndirmişdir. Bu səbəbdən o, dövlətçiliyin təməlini təşkil edən sabitlik, təhlükəsizlik və milli həmrəylik kimi prinsipləri qorumaqla bərabər, bu prinsipləri yeni qlobal tendensiyalar və texnoloji inkişaflarla sintez etməyə çalışmışdır. Bu yanaşma, xüsusilə post-pandemiya dövründə, geosiyasi gərginliklər fonunda və 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra ölkənin təhlükəsizlik arxitekturasının yenidən qurulması prosesində özünü açıq şəkildə göstərmişdir.

Prezident İlham Əliyevin idarəçiliyi dövründə həyata keçirilən bütün strateji proqram və islahat paketləri bir tərəfdən Heydər Əliyev siyasi kursunun prinsiplərinə söykənərək sabitlik və davamlılığı təmin etmiş, digər tərəfdən isə yeni reallıqlar və gələcək hədəflər əsasında dəyişiklik və yeniliklərə adaptasiya olunmuş müasir dövlət idarəetmə modelini formalaşdırmışdır. Beləliklə, İlham Əliyev təkcə bu irsin davamçısı deyil, eyni zamanda onun yaradıcı şəkildə inkişaf etdiricisi kimi çıxış etmiş və milli dövlətçiliyin keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəlməsini təmin etmişdir.

Hüquqi və institusional islahatlar. Prezident İlham Əliyevin siyasi rəhbərliyi dövründə hüquqi və institusional islahatlar Azərbaycan Respublikasının müasir dövlət quruculuğu modelinin əsas sütunlarından birinə çevrilmişdir. Dövlətin hüquqi əsaslarının gücləndirilməsi, idarəetmədə şəffaflığın

təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin institusional təminatı və hüquqi təhlükəsizliyin sistemli şəkildə formalaşdırılması dövlət idarəetməsinin mərkəzi prioritetləri sırasındadır. Bu məqsədlə Prezident İlham Əliyev dövründə həyata keçirilən hüquqi islahatlar təkcə qanunvericilik səviyyəsində deyil, həm də institusional strukturun yenidən təşkili, funksional təkmilləşmə və idarəetmənin rəqəmsallaşdırılması istiqamətində mühüm dönüş nöqtələri yaratmışdır.

Ən mühüm hüquqi islahatlardan biri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında edilmiş dəyişikliklərdir. 2009, 2016 və 2019-cu illərdə keçirilmiş referendumlar vasitəsilə Konstitusiyaya edilən əlavə və dəyişikliklər dövlətin idarəetmə modelinin çevikliyini, hüquqi sistemin səmərəliliyini və vətəndaş cəmiyyətinin hüquqi iştirakını artırmağa yönəlmişdir. Məsələn, **2016-cı il Konstitusiya islahatları (7)** çərçivəsində vitse-prezident institutunun yaradılması (Konstitusiyanın 103^1-ci maddəsi), prezident seçilmə müddətinin 5 ildən 7 ilə qaldırılması və parlamentin buraxılması hüququnun genişləndirilməsi kimi müddəalar qəbul edilmişdir. Bu dəyişikliklər dövlətin idarəetməsində məsuliyyətin və operativliyin artırılmasını hədəfləmişdir.

Bundan əlavə, **2019-cu il Konstitusiya dəyişiklikləri** çərçivəsində hüquqi islahatların əsas məqsədi insan hüquqlarının daha effektiv müdafiəsi və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin artırılması olmuşdur. Prezident İlham Əliyevin 3 aprel 2019-cu il tarixli "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" **Fərmanı (8)**, bu sahədə transformasiya prosesini dərinləşdirmiş və bir sıra konkret tədbirlərin həyata keçirilməsini şərtləndirmişdir. Həmin fərman çərçivəsində aşağıdakı istiqamətlər üzrə kompleks tədbirlər planı icraya yönəldilmişdir:

- Məhkəmə yükünün azaldılması üçün elektron məhkəmə sisteminin tətbiqi ("e-Məhkəmə" informasiya sistemi),
- Hakimlərin peşəkarlığının artırılması və seçim mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi,
- Məhkəmə qərarlarının icrası mexanizmlərinin sürətləndirilməsi və şəffaflığın artırılması,
- İqtisadi mübahisələr üzrə ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin yaradılması (məsələn, Bakı Kommersiya Məhkəməsi).

Eyni zamanda, qanunvericilik bazasının yenilənməsi istiqamətində də fundamental addımlar atılmışdır. **"İnzibati icraat haqqında" (2005)**, **"İnzibati Xətalar Məcəlləsi" (2015-ci ildə yeni redaksiyada)**, **"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" (2004)** və **"İctimai iştirakçılıq haqqında" (2013)** qanunlar vasitəsilə idarəetmə və hüquq sistemində şəffaflıq, hesabatlılıq və iştirakçılıq prinsipləri institusional mahiyyət qazanmışdır. Bu qanunlar vətəndaşların dövlət orqanlarının fəaliyyəti üzərində nəzarət imkanlarını genişləndirmiş, eyni zamanda dövlət orqanlarını fəaliyyətlərini daha qanunauyğun və hesabatlı aparmağa məcbur etmişdir.

Müasir hüquqi islahatların simvolik təzahürlərindən biri də Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılan **"ASAN xidmət"** modelidir. 2012-ci ildə fəaliyyətə başlayan və qısa müddətdə beynəlxalq miqyasda nümunə kimi qəbul olunan bu sistem, dövlət xidmətlərinin operativ, şəffaf və vətəndaş yönümlü əsaslarla təşkilini təmin etmişdir. **"ASAN xidmət haqqında" Qanun** 2014-cü ildə qəbul edilmiş və bu modelin hüquqi bazasını möhkəmləndirmişdir (2). Hazırda bu model bir çox digər sahələrdə də tətbiq edilir – "ASAN Kommunal", "ASAN Viza", "ASAN Kadr" və "ASAN Məktub" kimi əlavələr vətəndaş məmnunluğunu artırmağa yönəlib.

Hüquqi islahatlar təkcə daxili qanunvericiliyin modernləşdirilməsi ilə məhdudlaşmır, həmçinin Azərbaycanın beynəlxalq hüquq sisteminə inteqrasiyası istiqamətində də genişlənməkdədir. Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına üzv olduğu gündən etibarən insan hüquqları və məhkəmə müstəqilliyi sahəsində bir sıra öhdəliklər götürmüş və **Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ** ilə uyğunlaşdırma prosesini davam etdirmişdir. Bununla bağlı olaraq, **"Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında"** qanunun tətbiqi (6), habelə **Milli İnsan Hüquqları Fəaliyyət Planlarının (2006 və 2011)** qəbulu bu sahədə görülən ardıcıl işlərin göstəricisidir.

İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan institusional islahatlar da hüquqi strukturun effektivliyinə yönəlmişdir. 2019-cu ildən başlayaraq bir sıra dövlət qurumları ləğv edilmiş, bəziləri birləşdirilmiş, digərləri isə modern idarəetmə prinsiplərinə uyğun yenidən təşkil olunmuşdur. **İqtisadiyyat Nazirliyi**

yanında Dövlət Vergi Xidməti, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiə Fondu, Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi kimi yeni strukturlaşmalar idarəetmədə ixtisaslaşmanı və xidmətlərin keyfiyyətini artırmağa yönəlmişdir.

Bütün bu tədbirlər bir daha sübut edir ki, Prezident İlham Əliyev dövründə hüquqi və institusional islahatlar sadəcə formal dəyişikliklər deyil, mahiyyət etibarilə dövlətin funksionallığını, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını təmin edən, idarəetməni isə effektivləşdirən strateji xəttin əsas komponentlərindəndir. Məhz bu səbəbdəndir ki, hüquq sistemində tətbiq olunan yeniliklər Azərbaycanı regionda qabaqcıl hüquqi islahatlar modeli ilə fərqləndirən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir.

İqtisadiyyatın diversifikasiyası və postneft dövrünə hazırlıq. Dövlət başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycanın iqtisadiyyatını neft sektorundan asılılıqdan qurtarmaq, qeyri-neft sahələrinin inkişafını təmin etmək və regional bərabərliyi gücləndirmək olmuşdur. Bu məqsədlə 2004-cü ildən başlayaraq, Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafını hədəfləyən ardıcıl və sistemli dövlət proqramları qəbul edilmiş və icra olunmuşdur. Bu proqramlar milli iqtisadiyyatın strukturunda balans yaratmaqla yanaşı, regionların infrastruktur imkanlarını genişləndirmiş, iş yerlərinin yaradılmasını stimullaşdırmış və ümumi daxili məhsulda qeyri-neft sektorunun çəkisini artırmışdır.

İlk mərhələ 2004–2008-ci illəri əhatə edən "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" ilə başlamışdır (3). Bu proqram, regionların sosial və iqtisadi göstəricilərindəki tarazsızlığı aradan qaldırmaq, infrastrukturun bərpasını təmin etmək və iqtisadi fəallığı artırmaq məqsədi daşıyırdı. Bu dövrdə regionlarda minlərlə kilometr avtomobil yolları yenidən qurulmuş, çoxsaylı məktəblər, xəstəxanalar və sosial obyektlər inşa olunmuş və ya əsaslı təmir edilmişdir. Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün subsidiyalar və texniki dəstək genişləndirilmiş, sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət dəstəyi gücləndirilmişdir. Bu tədbirlər nəticəsində regionlarda iqtisadi aktivlik artmış, işsizlik səviyyəsi azalmış və insanların həyat səviyyəsində nəzərəçarpacaq yüksəliş baş vermişdir.

İkinci mərhələni əhatə edən 2009–2013-cü illər üzrə Dövlət Proqramı (4). daha konkret və sektorial yanaşmalar əsasında hazırlanmışdır. Bu mərhələdə əsas diqqət sənayeləşmə siyasətinin regionlara tətbiqinə və aqrar sektorun texnoloji əsaslarla modernləşdirilməsinə yönəlmişdir. Regionlarda yeni sənaye müəssisələri açılmış, kənd təsərrüfatında kooperativlər və iri təsərrüfat strukturları təşviq olunmuş, suvarma sistemləri yenilənmiş və turizm sahəsində böyük layihələr həyata keçirilmişdir. Sumqayıt, Mingəçevir, Gəncə kimi şəhərlərdə sənaye parkları və texnologiya mərkəzlərinin yaradılması regional sənaye potensialının inkişafına mühüm təkan vermişdir. Həmçinin, bu dövrdə sahibkarlığın inkişafı məqsədilə güzəştli kreditlər verilməsi və investisiya təşviqi mexanizmləri sadələşdirilmişdir.

2014–2018-ci illəri əhatə edən üçüncü mərhələdə artıq keyfiyyətli inkişaf və texnologiyaya əsaslanan struktur dəyişiklikləri ön plana çəkilmişdir (4). Bu mərhələdə "Made in Azerbaijan" brendi altında yerli məhsulların xarici bazarlara çıxarılması üçün dövlət dəstəyi genişləndirilmişdir. İxracın şaxələndirilməsi, logistika və sertifikatlaşdırma xidmətlərinə dövlət dəstəyi göstərilmiş, azad iqtisadi zonaların yaradılması üçün normativ-hüquqi baza formalaşdırılmışdır. Eyni zamanda, aqrar sektorun rəqəmsallaşdırılması istiqamətində "Elektron kənd təsərrüfatı" informasiya sistemi istifadəyə verilmiş, regionlarda aqroparkların və logistik mərkəzlərin sayı artırılmışdır. Bu proses qeyri-neft sektorunda məhsuldarlığın yüksəlməsinə və ixrac imkanlarının artmasına şərait yaratmışdır. Bu dövrün son proqramı isə 2019-2023-cü illəri əhatə etmişdir (5).

2023-cü ilə qədərki dövrü əhatə edən dördüncü mərhələdə isə artıq "Smart region" modeli, yaşıl enerji, rəqəmsal iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf konsepsiyaları gündəlik siyasətə daxil edilmişdir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpası və reinteqrasiyası da məhz bu proqramların davamı kimi həyata keçirilmişdir. Zəngilan, Laçın və Füzuli rayonlarında ağıllı kənd layihələri reallaşdırılmış, təmiz enerji potensialı əsas götürülərək "yaşıl zonalar" konsepsiyası icra olunmağa başlanmışdır. Bununla paralel olaraq, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə beynəlxalq sərmayədarların cəlb edilməsi üçün hüquqi və iqtisadi mexanizmlər yaradılmışdır.

Eyni zamanda, bu proqramların icrası dövründə milli iqtisadiyyatın neft gəlirlərindən asılılığı nəzərəçarpacaq dərəcədə azalmışdır. Dövlət Neft Fondundan büdcəyə transferlərin payı tədricən azalmış, qeyri-neft sektorunun ÜDM-dəki çəkisi artmış və ixracda qeyri-neft məhsullarının payı yüksəlmişdir. Bu prosesin mühüm dayaqlarından biri də Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ildə təsdiqlədiyi

"Strateji Yol Xəritələri" olmuşdur. Sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm, kiçik və orta biznes, logistika və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahələri üzrə konkret hədəflər və indikatorlar müəyyənləşdirilmiş və onların icrası üçün hüquqi, institusional və maliyyə mexanizmləri yaradılmışdır.

2003–2023-cü illər arasında həyata keçirilmiş regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramları yalnız infrastrukturun yaxşılaşdırılması və həyat şəraitinin yüksəldilməsi ilə məhdudlaşmamış, həm də Azərbaycanın bütövlükdə iqtisadi xəritəsinin yenidən formalaşdırılması, istehsal və istehlak münasibətlərinin bölgələr üzrə balanslaşdırılması və regional iqtisadi mərkəzlərin formalaşdırılması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan sənədlər olmuşdur. Bu proqramlar Prezident İlham Əliyevin postneft dövrünə hazırlıq və iqtisadi müstəqilliyin təmin olunması kimi strateji məqsədlərinə uyğun həyata keçirilmiş və Azərbaycanın milli iqtisadi modelinin möhkəmlənməsində əsas dayaqlardan birinə çevrilmişdir.

Xarici siyasət: İki və çoxtərəfli diplomatiya strategiyası. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında formalaşan xarici siyasət strategiyası müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminin mürəkkəb və dəyişkən reallıqları fonunda Azərbaycanın milli maraqlarını qorumağı və ölkənin beynəlxalq nüfuzunu artırmağı hədəfləyən, balanslaşdırılmış və praqmatik bir yanaşma ilə səciyyələnir. Bu siyasət Azərbaycanın coğrafi mövqeyindən, iqtisadi imkanlarından və təhlükəsizlik prioritetlərindən çıxış edərək həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli münasibətlər sistemində aktiv iştirakını təmin etmişdir. İlham Əliyevin xarici siyasət vizyonu, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin siyasi kursuna əsaslanmaqla yanaşı, çağdaş qlobal çağırışlara cavab verən dinamik və çevik diplomatik xəttin formalaşdırılmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanın xarici siyasətində əsas prinsip **balanslaşdırılmış münasibətlər modelidir.** Bu model, heç bir güc mərkəzinə tabe olmadan, müxtəlif siyasi qütblərlə eyni zamanda əməkdaşlıq etmək və regional ziddiyyətlərin kənarında dayanmaq məqsədini güdür. Prezident İlham Əliyev bu siyasəti həyata keçirərkən Azərbaycanı həm Qərb, həm də Şərq ölkələri ilə tərəfdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirən, müstəqil siyasi xətt yürüdən bir dövlətə çevirmişdir. Bu yanaşmanın əsasında milli maraqların müdafiəsi, suverenliyin təminatı və beynəlxalq hüquqa əsaslanan qarşılıqlı hörmət prinsipləri dayanır.

Avropa İttifaqı ilə münasibətlər bu siyasətin vacib sütunlarından biridir. Azərbaycan bu qurumla enerji təhlükəsizliyi, nəqliyyat, ticarət və insan hüquqları sahələrində əməkdaşlıq etmiş, lakin digər bəzi tərəfdaş ölkələrdən fərqli olaraq assosiasiya sazişinə deyil, bərabərhüquqlu və balanslı əsasda əməkdaşlıq modelinə üstünlük vermişdir. 2022-ci ildə Aİ ilə imzalanan "Strateji tərəfdaşlıq üzrə enerji sahəsində anlaşma memorandumu" Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyindəki rolunu daha da gücləndirmişdir (10). Bu əməkdaşlıq təkcə təbii qaz tədarükü ilə məhdudlaşmamış, həm də bərpa olunan enerji, nəqliyyat dəhlizləri və "yaşıl keçid" sahələrini əhatə etmişdir.

Digər tərəfdən, Azərbaycan **Rusiya Federasiyası** ilə də tarazlı və praqmatik münasibətlər qurmuşdur. Bu münasibətlər iqtisadi əməkdaşlıq, nəqliyyat-logistika əlaqələri və regional təhlükəsizlik məsələləri ətrafında inkişaf etmişdir. 2022-ci ildə iki ölkə arasında imzalanan "Müttəfiqlik qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında Bəyannamə" Azərbaycan-Rusiya münasibətlərində strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə keçidin rəsmi göstəricisi olmuşdur (9). Bu bəyannamə, eyni zamanda Azərbaycanın digər ölkələrlə əlaqələrini məhdudlaşdırmamış, əksinə onun çoxvektorlu siyasət xəttini daha da möhkəmləndirmişdir.

Prezident İlham Əliyevin xarici siyasətində xüsusi yer tutan strateji tərəfdaşlıq **Türkiyə Respublikası** ilə olan münasibətlərdir. Bu əlaqələr tarixi, mədəni və dil birliyinə əsaslansa da, 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı nümayiş etdirilən həmrəylik, bu münasibətləri daha da dərinləşdirmişdir. 2021-ci ildə imzalanan **Şuşa Bəyannaməsi** ilə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri rəsmi olaraq müttəfiqlik səviyyəsinə çatdırılmış və bu sənəd hərbi, enerji, iqtisadiyyat, nəqliyyat və təhsil sahələrində inteqrasiya prosesini daha da sürətləndirmişdir. Bununla yanaşı, Zəngəzur dəhlizinin açılması təşəbbüsləri də Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığının regional geosiyasi çəkisini artıran faktora çevrilmişdir.

Azərbaycanın xarici siyasətində **Çin və Mərkəzi Asiya ölkələri** ilə münasibətlər də mühüm yer tutur. Çinlə əlaqələr "Bir kəmər – bir yol" təşəbbüsü çərçivəsində inkişaf etdirilərək Azərbaycanın nəqliyyat-tranzit imkanlarının beynəlxalq logistik sistemə inteqrasiyasını gücləndirmişdir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Ələt Beynəlxalq Dəniz Limanı və Transxəzər dəhlizi kimi layihələr Azərbaycanın Avrasiya nəqliyyat xəritəsində mühüm aktora çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Özbəkistan, Qazaxıstan,

Qırğızıstan və Türkmənistan kimi türkdilli ölkələrlə əlaqələr isə siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə sıx inteqrasiyaya əsaslanır və Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində genişlənir.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanı eyni zamanda **çoxtərəfli diplomatiyada da fəal oyunçuya çevirmişdir**. BMT, ATƏT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT), Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası və xüsusilə **Qoşulmama Hərəkatı** kimi beynəlxalq təşkilatlarda fəallıq Azərbaycanın diplomatik nüfuzunu artırmışdır. Xüsusilə 2019-cu ildə Azərbaycanın **Qoşulmama Hərəkatına sədr seçilməsi** və 2023-cü ilə qədər bu sədrliyin uğurla davam etdirilməsi, İlham Əliyevin çoxqütblü dünyada Azərbaycanın balanslı və dialoq yönümlü mövqeyini təsdiqləyən mühüm hadisə olmuşdur. Bu müddət ərzində Azərbaycan pandemiya ilə mübarizə, beynəlxalq ədalətin müdafiəsi və qlobal çağırışlara qarşı kollektiv cavab sahələrində təşəbbüskar mövqe nümayiş etdirmişdir.

Bütün bu siyasət addımları sübut edir ki, Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın milli maraqlarını qoruyaraq, beynəlxalq münasibətlər sistemində özünəməxsus və fəal yer tutmasını təmin etmişdir. Onun xarici siyasət konsepsiyası nə yalnız bir ittifaqa, nə də yalnız iqtisadi maraqlara əsaslanır; bu konsepsiya həm də Azərbaycanın müstəqil, suveren və qlobal aktor kimi çıxış etməsinə imkan verən çoxşaxəli və dərin strateji yanaşmadır.

Nəticə. Beləliklə, Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi və inkişaf strategiyası, Ümummilli Lider Heydər Əliyev yolunun müasir dövrdə uğurla davam etdirilməsi və yeni çağırışlara uyğunlaşdırılması kimi səciyyələndirilir. Bu strategiya Azərbaycanda hüquqi, iqtisadi və xarici siyasət sahələrində aparılan ardıcıl və sistemli islahatların məntiqi yekununu təşkil edir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən qanunvericilik və institusional dəyişikliklər dövlətin hüquqi bazasını möhkəmləndirmiş, idarəetmənin şəffaflığı və effektivliyini artırmışdır. Eyni zamanda iqtisadiyyatın diversifikasiyası, xüsusilə regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəlmiş proqramların icrası, qeyri-neft sektorunun genişlənməsi və ixrac potensialının artırılması Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyini və dayanıqlığını təmin etmişdir.

Xarici siyasətdə aparılan balanslaşdırılmış, milli maraqlara əsaslanan və praqmatik yanaşma Azərbaycanı beynəlxalq münasibətlər sistemində müstəqil və nüfuzlu aktora çevirərək, həm regionda, həm də qlobal səviyyədə strateji tərəfdaşlıq və çoxtərəfli əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmişdir. Azərbaycan BMT, ATƏT, Qoşulmama Hərəkatı və digər beynəlxalq təşkilatlarda fəal iştirak etməklə beynəlxalq hüquq və çoxşaxəli dialoqun möhkəmlənməsinə töhfə vermiş, xüsusilə 2019-cu ildə Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi ilə diplomatik aktivliyini yüksək səviyyəyə qaldırmışdır.

Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi modeli milli maraqların qorunması, daxili siyasi sabitliyin təmin olunması və vətəndaşlarla iqtidar arasında etimadın möhkəmləndirilməsi prinsiplərinə əsaslanır. Bu model strateji baxışın reallaşdırılması, sosial rifahın yüksəldilməsi və milli suverenliyin qorunması ilə yanaşı, Zəngəzur dəhlizi və Qarabağın reinteqrasiyası kimi böyük infrastruktur və yenidənqurma layihələrinin uğurla həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır.

Ümumilikdə, İlham Əliyev strategiyası yalnız Azərbaycanın bugünkü regional gücə çevrilməsini təmin etməklə qalmamış, həm də dövlət idarəçiliyinin çevikliyi, davamlılığı və müasir beynəlxalq tələblərə uyğunlaşması baxımından nümunəvi model kimi qiymətləndirilə bilər. Bu yanaşma gələcəkdə Azərbaycan dövlətinin dayanıqlı inkişafını və beynəlxalq arenada mövqeyinin möhkəmlənməsini təmin edən fundamental əsas kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı: (2004- 2008-ci illər): Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11fevral tarixli 24 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir //Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu.- 2004.- № 2.- S.339-358.
2. Adilov N. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA "ASAN XİDMƏT"İN FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAF TENDENSİYASI VƏ QLOBAL SƏVİYYƏDƏ ONUN QABAQCIL TƏCRÜBƏNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN ƏSAS ASPEKTLƏRİ. // QANUN 03 (269), 2017, s.87-98.
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı DÖVLƏT PROQRAMI. https://files.preslib.az/projects/regions/r2/a1.pdf [07.09.2025].

4. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı DÖVLƏT PROQRAMI. https://files.preslib.az/projects/regions/r3/a1.pdf [07.09.2025].
5. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı DÖVLƏT PROQRAMI. https://files.preslib.az/projects/regions/r4/a1.pdf [07.09.2025].
6. Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu. https://e-qanun.az/framework/1407#_edn1 [07.09.2025].
7. Əliyev F. Konstitusiyaya təklif olunan dəyişikliklər ölkəmizdə inkişafın yeni keyfiyyət mərhələsinin başlanğıcıdır. // Xalq qazeti, 9 sentyabr 2016-cı il, cümə, s.8.
8. Mirzəbəyli İ. Azərbaycandakı hüquq islahatları beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilir. // Xalq qəzeti.-2019.-5 sentyabr.-№194.-S.1, 3.
9. Mustafa Kamal. Azərbaycan-Rusiya: strateji tərəfdaş və müttəfiqlər. // Respublika. - 2024.- 10 oktyabr. - № 222. - S. 1, 3.
10. Sadıqlı F. Avropa İttifaqı ilə enerji əməkdaşlığı yeni pilləyə qədəm qoyub. https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/avropa-ittifaqi-ile-enerji-emekdasligi-yeni-pilleye-qedem-qoyub-1671923576 [07.09.2025].

ХЕВВА ОРУДЖОВА
Докторант кафедры «Международные отношения»
Бакинского государственного университета

СТРАТЕГИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА И РАЗВИТИЯ ПРЕЗИДЕНТА ИЛЬХАМА АЛИЕВА

В данной статье анализируются основы стратегии государственного управления Президента Ильхама Алиева и её реализация в различных направлениях. Основное внимание уделяется философии государственного строительства, рассматриваемой как логическое продолжение стратегического курса, заложенного Национальным Лидером Гейдаром Алиевым. Президент Ильхам Алиев модернизировал этот курс в соответствии с современными вызовами, сформировав гибкую и ориентированную на результат модель управления, основанную на национальных интересах. В рамках исследования рассматриваются ключевые направления, такие как совершенствование законодательной базы, институциональные реформы, снижение зависимости от нефтяных доходов и развитие ненефтяного сектора, с применением научного подхода. Кроме того, в статье оценивается укрепление позиций Азербайджана на международной арене, его активное участие в многосторонней дипломатии и формирование статуса региональной державы как основные результаты стратегической модели управления, реализуемой Президентом Ильхамом Алиевым.

Ключевые слова: Ильхам Алиев, государственное строительство, наследие Гейдара Алиева, законодательство, экономическая диверсификация, внешняя политика.

HAVA ORUJOVA
Doctoral student at the Department of "International Relations"
of Baku State University

PRESIDENT ILHAM ALIYEV'S STATE BUILDING AND DEVELOPMENT STRATEGY

This article analyzes the foundations of President Ilham Aliyev's governance strategy and its implementation across various domains. The core focus is the state-building philosophy perceived as a continuation of the strategic course laid down by National Leader Heydar Aliyev. President Ilham Aliyev has modernized this course in line with contemporary challenges, establishing a flexible and results-oriented governance model based on national interests. The study examines key areas such as

the improvement of the legislative framework, institutional reforms, reduction of dependence on oil revenues, and the development of the non-oil sector using academic methodologies. Furthermore, the article evaluates the strengthening of Azerbaijan's position in the international arena, its active engagement in multilateral diplomacy, and the consolidation of its status as a regional power. These elements are presented as the core outcomes of Ilham Aliyev's strategic governance vision in the context of modern state administration.

Keywords: Ilham Aliyev, state-building, Heydar Aliyev's legacy, legislation, economic diversification, foreign policy.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 07 sentyabr 2025-ci il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 oktyabr 2025-ci il.
Rəyçilər: s.ü.f.d. Kərəm Məmmədov, t.e.d. İbrahim Zeynalov.